

Žvilgsnis į intertekstines klasikinės japonų ir kinų literatūros sankirtas

Naglis Kardelis

Dalia Švambarytė. *Intertekstualumas klasikinėje japonų literatūroje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011. 296 p. – Serija *Opera ad Acta Orientalia Vilnensia Annexa*, tomas I.

Tarp lietuviškųjų orientalistinių tyrinėjimų klasikinei japonų ir kinų literatūrai skirti moksliniai veikalai išsiskiria ypatingu brandumu ir solidumu. Neseniai išleista Dalios Švambarytės monografija *Intertekstualumas klasikinėje japonų literatūroje* dar kartą patvirtina, kad Lietuvoje jau turime susiformavusią turtingą japonologinių tyrimų tradiciją, kurios mums, lietuviams, galėtų pavydėti kitos panašaus dydžio šalys ir panašaus skaitlingumo tautos. Regis, dar taip neseniai džiaugėmės šios autorės itin profesionaliai parengtu japonų hieroglifų žodynu, kurio publikavimas buvo neeilinis įvykis lietuviškojoje orientalistikoje ir visoje mūsų kultūroje, o štai dabar esame nustebinti labai solidaus teorinio Dalios Švambarytės darbo, skirto klasikinei japonų literatūrai. Tai pirmasis Lietuvoje monografijos apimties japonologijos veikalas, kurio pasirodymas ženklina visiškai naują teorinės brandos lygį, pasiektą lietuviškųjų šios srities tyrimų baruose.

Monografijoje įvairiais aspektais analizuojamos klasikinės japonų ir kinų literatūros intertekstinės sankirtos. Kaip knygos įvade teigia pati autorė, lyginamajai analizei pasirinkti pamatiniai li-

teratūriniai Kinijos ir Japonijos tekstai, sukurti viduramžiais ir tapę universaliojo kultūros paveldo dalimi: tai Tang dinastijos kinų poeto Bai Juyi kūryba, japonų No teatro pjesės ir Japonijos imperatoriaus rūmų damos Murasaki Shikibu romanas *Sakmė apie princą Gendži* (*Genji monogatari*).

Pirmojoje monografijos dalyje plačiu panoraminiu žvilgsniu aprėpiamos ir bendrais bruožais aptariamos Japonijos ir Kinijos literatūrinių tradicijų jungtys: apibūdinusi abiejų šių kraštų kultūrinę sąveiką viduramžiais, Tang dinastijos idealus bei realijas, poetinės tradicijos raidą Kinijoje ir Japonijoje, veikalo autorė toliau atskleidžia Bai Juyi poeziją kaip kinų ir japonų grožinių tekstų sąlyčio tašką, analizuoja *Genji monogatari* ir No dramos funkcionavimą dvikalbėje japonų literatūros terpėje, apibūdina ir lygina meninės raiškos sistemas poetiniuose kinų ir japonų tekstuose.

Antrojoje veikalo dalyje žvilgsnis fokusuojamas į Bai Juyi poezijos atspindžius japonų tekstuose. Šios dalies skyriuose autorė nagrinėja tokias temas, kaip biografiniai Bai Juyi kūriniai ir jų istoriškumas, šio poeto sukurti personažai kinų ir

japonų literatūros erdvėje, Bai Juyi citatos klasikinėje japonų literatūroje, kiniški kodai japonų klasikos potekstėse, jo simbolių vertimai japonų literatūroje, poeto suformuotų siužetinių linijų plėtotė japoniškuose tekstuose.

Paskutinėje trečiojoje monografijos dalyje, kuri man pasirodė bene įdomiausia, išvalgiai ir originaliai svarstoma kinų poezijos autentikos išsaugojimo japonų literatūroje problema: dėmesys sutelkiamas į tokius jos aspektus, kaip emocinė Bai Juyi kūrybos recepcija Japonijoje, fantastiniai kinų poezijos elementai japonų romano tikrovėje ir No dramos vizijose, kiniškų sampratų virsmai japonų literatūroje, žodžio vertė kinų ir japonų literatūroje, kūrybinio Bai Juyi palikimo interpretacijų japonų literatūroje diachronija.

Nemažą knygos dalį sudaro priedai (p. 169–271), kuriuose publikuojami monografijos autorės iš klasikinės kinų ir japonų kalbų versti knygoje nagrinėjamų kinų ir japonų poetų bei prozininkų tekstai. Šie priedai, nors tiesiogine prasme ir nepriklausydami pagrindiniam monografijos tekstui, mano galva, yra ne mažiau vertingi nei teoriniai šio veikalo skyriai, be to, jie organiškai integruoti į knygą ir sudaro neatskiriamą jos dalį, nes prieduose spausdinami tekstai puikiai iliustruoja teorines monografijos autorės išvalgas. Beje, būtina pažymėti, kad ir pačiame monografijos tekste gausu autorės verstų mažesnės apimties klasikinių tekstų fragmentų (ypač žavūs japoniškų eilėraščių, atstovaujančių smulkiosioms žanrinėms formoms, vertimai). Prieduose publikuojami Bai Juyi eilėraščiai „Amžinosios širdgėlos giesmė“, „Ponia Li“, „Liutnios rimai“, Yuan Zhen eilėraštis „Paulovnijų žiedai“

(kartu su poetiniu Bai Juyi atsaku – pastarojo poeto eilėraščiu „Atsakant į *Paulovnijų žiedus*“), trys Murasaki Shikibu romano *Sakmė apie princą Gendži* skyriai („Paulovnijų kiemas“, „Piliarožės“ ir „Stebukladaris“) bei trys No dramos pjesės (Konparu Zenchiku „Mergelė Jang“, Zeami „Gėlių pintinė“ ir anoniminio autoriaus – galbūt Konparu Zenchiku – plunksnai priklausanti pjesė „Princo Gendži atpirkimas“). Akivaizdu, jog dėl šių vertingų priedų Dalios Švambarytės monografija gali būti naudojama ir kaip nedidelė, kompaktiška skoningai parinktų ir elegantiškai į visumą sukomponuotų klasikinių kinų ir japonų tekstų chrestomatija.

Mokslinę knygos vertę dar labiau padidina kruopščiai ir profesionaliai parengta bendroji rodyklė (p. 273–293), kurioje be kitų nuorodų į tekste minimas įvairaus pobūdžio realijas – vietovardžius, dinastijų pavadinimus, kūrėjų bei kitų istorinių asmenybių, taip pat mitinių būtybių vardus, literatūros kūrinių pavadinimus ir pan., transliteruotu pavidalu pateikiami ir visi monografijos tekste aptinkami techniniai klasikinės kinų ir japonų literatūros terminai. Jų sutelkimas daiktan labai pravers skaitytojui, siekiančiam sistemiškai įsisavinti monografijoje dėstomą medžiagą. Galime net tvirtinti, jog ši knyga galės pasitarnauti ir aukštesniųjų kursų studentams bei doktorantams kaip neformalus viduramžiais kurtos klasikinės japonų literatūros vadovėlis.

Skyrium verta paminėti ir puikų knygos dailininkės, tušo meistrės Dalios Dokšaitės darbą: subtilus knygos viršelio pilkumas, praturtintas švelniais violetiniais pustoniais ir stilistiškai ataidintis iliustracijose bei skoningame monografijos

makete, kaip ir tradiciniu japonišku stiliumi dailininkės nupieštas tušo piešinys, kuriame meistriškas teptuko judesys, regis, nutrina formalią ribą tarp tapybos tušu ir kaligrafijos, suteikia šios knygos dizainui savitą „japonišką“ aurą, nuteikiančią monografijos skaitytoją teorinei knygoje dėstomų minčių kontempliacijai ir suteikiančią jo mąstymui ramaus „satoriško“ budrumo. Dizaino požiūriu ši knyga yra tartum autorės pirmosios knygos – japonų hieroglifų žodyno – sesuo dvynė.

Mano įsitikinimu, Dalios Švambarytės monografija yra svarus indėlis ne tik į lietuviškuosius japonologinius tyrinėjimus, bet ir į gerokai platesnį intertekstinių grožinės literatūros tyrimų lauką. Skirtingų literatūrinių tradicijų, atstovaujančių labai skirtingiems mentalitetams, kurie ilgus tūkstantmečius formavosi etniniu bei kultūriniu pagrindu, intertekstinės sąveikos dėsningumai, pastebėti ir subtiliai išnagrinėti knygos autorės, naujomis metodologinio pobūdžio įžvalgomis gerokai išplės ir bendrosios intertekstualumo teorijos horizontus. Būtent dėl teorinio šios knygos svarumo ir brandumo, joje randamų įdomių apibendrinimų, savuoju universalumu pranokstančių profesiskai siaurą tyrimų sritį, Dalios Švambarytės monografiją būtina perskaityti ne tik profesionaliems japonologams, tyrinėjantiems klasikinę japonų literatūrą, bet ir visiems literatūros teoretikams, ypač besidomintiems intertekstualumo problematika.

Vertėtų tarti ir keletą žodžių ne apie šioje knygoje atskleidžiamus intertekstus, o apie literatūrinio ir kultūrinio *konteksto* dalykus. Būtina pripažinti, kad monografijos autorė turi labai šmaikščią

plunksną bei ryškų pasakotojos talentą, ką ir kalbėti apie jos, kaip vertėjos, gabumus ir profesionalumą. Abstrakčius teorinius svarstymus meistriškai supindama su konkretesniais aprašymais, monografijos autorė ne tik aptaria rafinuotus klasikinių grožinių kinų ir japonų tekstų niuansus, bet ir perkelia skaitytoją į to meto laiką ir erdvę taip tikroviškai, kad šis pasijunta bevaikštantis viduramžių Kinijos ir Japonijos miestų gatvėmis, besigrožintis tenykšte gamta, nugirstantis intelektualų ir paprastesnių žmonių pokalbius bei šmaikštavimus, visa savo esybe sugeriantis neįprastus muzikos garsus ir egzotiškus aromatus, gurmaniškai skanaujantis rytietiškų patiekalus ir kartu su vietiniais poetais bei kultūrą mėcenuojančiais imperatoriais artikuliuotai svarstantis apie migločiausias poezijos sąvokas. Tiesiog stebina autorės gebėjimas pasakoti kūrėjų biografijas taip vaizdžiai ir nenuobodžiai, kad skaitytojas net nepastebi, kur pasibaigia grožinį tekstą primenantys veikalo pasažai ir prasideda akademiniam tekstui būdingi teoriniai svarstymai. Dalia Švambarytė tartum kažin kokia laiko mašina perkelia skaitytoją į patį klasikinės Kinijos ir Japonijos literatūrinių, kultūrinių, socialinių ir politinių įvykių centrą, parodydama visus įmanomus kontekstus, kurie svarbūs jos plėtojamai analizei, o vėliau nuo šių kontekstų lyg nejučia pereina prie intertekstų ir intertekstualumo.

Itin įdomūs man pasirodė autorės svarstymai apie esminius kinų ir japonų mentaliteto skirtumus bei savitą jų raišką intertekstinėse šių tautų viduramžiais kurtos klasikinės literatūros jungtyse. Kiekvienam besidominčiam klasikiniiais

kinų ir japonų literatūros kūriniais, taip pat klasikine kinų ir japonų kultūra apskritai negali nekelti nuostabos toks glaudus, visiškai natūralus ir organiškas kinų ir japonų kultūrų sąveikavimas bei susipynimas, turint galvoje tai, kad abi šios tautos, kaip nuolat pabrėžia ir pati monografijos autorė, pasižymi visiškai skirtingu mentalitetu ir pasaulėjauta. Mes nejučia klausiamo savęs: kaip šios tautos, būdamos tokios skirtingos, kartu gali būti tokios panašios? Kinų ir japonų kultūros, ypač klasikinės literatūros, sąveika viduramžiais yra unikalus reiškinys viso pasaulio kultūros kontekste, griauantis šiuolaikinėje Vakarų filosofijoje madingas hermeneutines teorijas apie tai, kad Kitas – taigi ir bet kokia Kito kitoniškumą apreiškianti svetimą kultūrą ar literatūrą – visada neišvengiamai pasilieka „nesuprastas“, „neatjaustas“ ir „neprijaukintas“. Net jei remtumėmės ginčytina prielaida, kad japonai iš tiesų niekada nesuprato kinų, o kinai – japonų, pasitelkdami Dalios Švambarytės pastebėjimus galėtume patikimai argumentuoti, jog kultūriškai produktyvus bei vaisingas gali būti ne tik skirtingų tautų tarpusavio „supratimas“, bet ir esminis jų tarpusavio „nesupratimas“.

Monografijos autorė puikiai parodo, kaip kiniški literatūriniai įvaizdžiai, simboliai, siužetų fragmentai siužetinės linijos, literatūrinių tekstų personažai, net ištiesi literatūrinių konotacijų laukai, tartum simbolinė aura gaubiantys įvairius kinų literatūros fenomenus, perkelti į japonų literatūros dirvą buvo radikalai perinterpretuoti ar net visiškai perkoduoti, o juos perinterpretavus ar perkodavus poetiniuose ir proziniuose japonų teks-

tuose jie gyventi tartum naują gyvenimą ir įgyja „antrąją literatūrinį kvėpavimą“.

Prancūzų dekonstrukcionistų žodžiais galėtume pasakyti, kad klasikinė kinų literatūra, persodinta į japonišką dirvą, atitrūko nuo kinų tautos, kaip savojo *autorius*, savojo *tėvo*, ir japoniškoje terpėje pradėjo gyventi visiškai autonomišką gyvenimą. Japonų autoriams radikalai perkodavus kiniškas literatūrines idiomias (nors tam tikrame recepcijos bei interpretacijos lygmenyje ir buvo siekiama išlaikyti tų idiomų autentiškumą), svetimos japonų tautos perimtas kinų literatūros substratas svetimoje Japonijos žemėje, sakytumė, pradėjo gimdyti jam nebūdingas, būtent *japoniškas* – visiškai kitokias ir pirminių kiniškų reikšmių atžvilgiu visiškai autonomiškas – reikšmes. Tokia klasikinės kinų literatūros „falsifikacija“, įvykdyta svetimoje geografinėje ir mentalinėje teritorijoje, vis dėlto nebuvo neproduktyvi – *ypač žvelgiant iš japoniškojo regimtaškio*. Priešingai – ji tapo neatskiriama visos tolesnės japonų literatūros raidos dalimi.

Labai svarbi netiesioginė Dalios Švambarytės monografijos išvada, kurią turėtų suformuluoti pats šios knygos skaitytojas, būtų ta, kad į viduramžiais kurtą klasikinę kinų ir japonų literatūrą galima žvelgti ne tik kaip į dviejų heterogeniškų literatūrinių klodų – kiniškosios ir japoniškosios literatūrinių tradicijų – junginį, bet ir kaip į vientisą intertekstiniais ryšiais susijusią klasikinę *kinų-ir-japonų* literatūrą (o galbūt – net kaip tiesiog į klasikinę viduramžių laikotarpio *Rytų Azijos* literatūrą). Galėtume netgi tvirtinti, kad abi šios tautos – kinai ir japonai – klasikiniu savosios literatūros laikotarpiu rašė tartum *vieną milžinišką Tekstą*, savajame iš

ženklų sudarytame kūne slepiantį daugybę paskirų kinų ir japonų autorių tekstų, tarpusavyje susijusių gausybe intertekstinių ryšių. Toks „holistinis“ požiūris į šio laikotarpio Kinijos ir Japonijos literatūrą, leidžiantis naujomis akimis pažvelgti į šią regioną besiformavusį universalų grožinės literatūros kontekstą, tikrai neturėtų būti suvokiamas kaip sumenkiantis paskirų poetų ir prozininkų indėlį bei unikalų konkrečių jų sukurtų grožinių tekstų savitumą.

Dalios Švambarytės monografija turi dar vieną – ir *dar universalesnę* – dimensiją. Šis veikalas, kuriame pateikia-

ma įdomių įžvalgų apie labai skirtingų kultūrų susikalbėjimo – *susikalbėjimo galbūt net esmingai vieniems kitų nesu- prantant* – galimybės sąlygas, yra labai įdomus bendresnių teorinių svarstymų apie civilizacijų dialogą kontekste. Nors knygoje analizuojamas istorinio laiko bei geografinio regiono požiūriu konkretus maždaug tūkstantmečio senumo civilizacinio dialogo atvejis, tiesioginės ir netiesioginės šio veikalo išvados yra nepaprastai šiuolaikiškos. Ši aplinkybė įkvepia viltį, kad puiki Dalios Švambarytės monografija bus perskaityta ne tik japonologijos specialistų.